

нательною» – як «непосереднє формування неких матеріальних об'єктів в некоему «локусе простору–часу» не тільки з використанням всього того природного потенціалу, що в ньому є, але й шляхом привнесення в цей «локус» некоего «нового креативного потенціалу», в тому числі неможливого в ньому раніше – створеного «випадково».

Істочники і література

1. Чудомех В.Н. «Демиургічна картина мирозданія Платона»: когнітивна раціональність і гносеологічна перспектива «методологічного дуалізму» // Учені записки ТНУ ім. В.І.Вернадського. Серія: Філософія. – Симферополь, 2005. – Т.18 (57). – №1. – С.73–79.
2. Чудомех В.Н. Неоматеріалізм і перспективи постнатурфілософії. Тезиси доповіді на міжнародній конференції «Отечественна філософія: сучасні колізії» // Учені записки ТНУ ім. В.І.Вернадського. Серія: Філософія. – Симферополь, 2006. – Т.19 (58). – №1. – С.104–106.
3. Советський енциклопедичний словар. – М.: Советська енциклопедія, 1979.
4. Бердяев Н.А. Смысл творчества: Опыт оправдания человека. – М.: ООО Изд-во АСТ; Харьков: «Фолио», 2004.
5. Філософський енциклопедичний словар. – М.: Советська енциклопедія, 1983.
6. Платон Федон, Пир, Федр, Парменид / Пер. с древнегреч. Общ. ред. А.Ф.Лосева, В.Ф.Асмуса, А.А.Тахо-Годи. – М.: Мысль, 1999.
7. Кант И. Трансцендентальная логика. Трансцендентальная диалектика (избранное) / Антология мировой философии. В 4-х т. Т.3. – М.: Мысль, 1971. – С.115–164.
8. Фихте И.Г. Учение о человеке и обществе (избранное) / Антология мировой философии. В 4-х т. Т.3. – М.: Мысль, 1971. – С.231–243.
9. Гегель Г.В.Ф. Истина и идея (избранное) / Антология мировой философии. В 4-х т. Т.3. – М.: Мысль, 1971. – С.325–332.

Чумак А.Л.

ПРОБЛЕМА СУЧАСНИХ ЦІННІСНИХ ЗАСАД ПРОФЕСІЙНИХ ЕТИЧНИХ КОДЕКСІВ (включаючи аналіз концепції Г.Зеха)

На початку третього тисячоліття моральна культура людського співжиття характеризується напруженою у сфері професійної ціннісно–імперативної системи координат, у просторі якої здійснюється самовизначення людини. Людство в усіх своїх інституціях відчуває гостру потребу в етичній ін'єкції різних сфер життя, особливо гостро дана проблема постала в сфері професійної нормотворчості. З метою подолання моральної кризи та деградації суспільства є сенс вести мову про ціннісний фундамент нормативного професійного законодавства, адже морально–етичні норми та установки кодексів виступають «вмістищем» гуманістичних цінностей та пріоритетів.

Рефлексія щодо даної тематики представлена у роботах таких російських філософів-етиків як, Гусейнов А.А., Апресян Р.Г., Зубець О.П. Величезна науково–практична база в цьому напрямку напрацьована в Тюменському центрі прикладної етики під керівництвом професорів Бакштановського В.І. та Согомонова Ю.В. Глибокі філософсько–етичні роздуми з приводу сучасної кодексової культури покладені в основу досліджень професорів Протанської О.С., Лазутіної В.Г. та ін. Потужно представлена і зарубіжна традиція етично зацікавлених дослідників. Тут натрапляємо на такі постаті як Зеха Г. (Австрія), Бруна Л. (Фінляндія) та ін. Прихильником концепції «сучасного менеджменту цінностей» в рамках дослідження професійного співтовариства є литовський дослідник – Васильєвене Н.

Окрім вище сказаного, слід зазначити, що існує безліч веб-сайтів, на яких можна ознайомитись з прикладами етичної нормотворчості будь-якого рівня функціонування, починаючи від кодексів співтовариств, закінчуючи документами міжнародного значення та масштабу. Величезна англійська колекція, що включає більш ніж 850 кодексів професійної етики, розміщена на сайті Центру вивчення етики та професії Іллінойського технологічного інституту [12].

Незважаючи на доволі потужну тематичну базу в даному напрямку, яка в основному представлена дослідженнями зарубіжних науковців, морально–етична рефлексія стосовно ціннісних засад професійної етичної нормотворчості є мало дослідженою, а тому перспективною сферою. Дане дослідження набуває більшої актуальності у зв'язку з тим, що впровадження гуманістичних орієнтирів відбувається саме через їхню присутність в якості керівних начал в етичних кодексах. А тому авторські спроби окреслити специфіку професійно–етичної кодексової культури не будуть марними, а стануть органічним доповненням до всієї поліфонії співзвучних точок зору.

Автор статті вбачає своє завдання у спробі визначення ціннісного фундаменту професійно–етичних кодексів, які сприятимуть практичній реалізації гуманістично-детермінованих ідей. З цією метою вважаємо за доцільне звернення до концепції австрійського дослідника Г.Зеха, а також поглядів російських філософів. Результатом дослідження має стати філософсько-етичний аналіз різних за характером поглядів на природу та якість нормативно-ціннісних засад етичних кодексів, а також вироблення авторської позиції з приводу порушеного питання.

Беручи до уваги актуальні для України процеси євроінтеграції, досвід західноєвропейського витлумачення професійної кодифікації норм, з яскраво вираженим організаційно-інституціональним підґрунтям, може стати корисною як в методологічному, так і в практичному відношеннях. В даному контексті, оригінальна концепція Г.Зеха [10], універсаліста за вподобаннями, звичайно не претендує на істину в її абсолютній інстанції, однак у певному відношенні задає напрямок вітчизняної професійно-етичної нормотворчості.

Так, етичні кодекси, на думку австрійського дослідника, покликані до життя пануванням у суспільстві концепцій «нормативного етичного релятивізму та суворого сцієнтизму», котрі спричинили ситуацію етичної аномії та ціннісної дезорієнтації. «Моральний кодекс чи «корпоративні етичні програми» є збіркою моральних норм та настанов, що стимулюють прийняття певних положень та виконання конкретних дій у стосунках з іншими людьми в рамках професійного середовища» [9, с.94]. Відомі тисячі таких кодексів різних напрямків людської життєдіяльності, а також масштабності впливу їхніх концептів. Добре відомими є Декларація круглого столу Ко щодо принципів ведення бізнесу, Клятва Гіппократа, Десять принципів глобального договору ООН, Декларація глобального етосу і т.д.

Етичні кодекси «втримують на плаву» основоположні цінності, що є життєво необхідними в тій чи іншій сфері життя, професійному середовищі. Справжня мета професійних етичних кодексів може бути означена як трансляція системи значень та сутності фундаментальних моральних принципів в усі сфери професійної діяльності.

Навіть коли релігійні уподобання чи моральні ідеали й різняться в тих чи інших групах, то все ще існує єдина архітектоніка ціннісного світобачення, котра є універсальною для всіх суспільств, для всіх культур. Ще в античній Греції, багато різних міфів, філософських вчень, доктрин та традицій, що формували світогляд людей в цій сфері. Але поряд з цими загально людськими світоглядними уявленнями, лише один принцип був гранднаративом, найвищою цінністю для медичних працівників: людське життя, включаючи життя ненароджених.

Сьогодні, в країнах західного демократичного стилю, один із найдавніших професійних кодексів, Клятва Гіппократа, вже не є загально прийнятною та взірцевою доктриною лікарської практики. Вона стала жертвою агресивних зазіхань щодо питання цінності людського життя, здоров'я та гідності. Не можна не погодитись з думкою Зеха стосовно того, що людство потребує таких правил та рекомендацій, котрі б чітко встановлювали межі людської фантазії, суб'єктивних потреб, а подекуди й елементарних людських забаганок. У зв'язку з цим робота Зеха [9] є, на нашу думку, пропедевтичною у спробі автора вирішити проблему ціннісного вакууму у суспільстві шляхом обговорення питання про фундаментальні цінності людської професійної життєдіяльності.

Наслідки етичного релятивізму та вплив суворого сцієнтизму зруйнували всі сподівання на можливість об'єктивно виваженої та емпірично обґрунтованої етичної теорії, котра б відповідала на запити всіх сфер людського інтересу та вчинків чи компанії, стали винятками з правил.

Завдячуючи неістинним твердженням «нормативного етичного релятивізму та суворого сцієнтизму» віра у можливість та актуальну цінність універсальної моральності похитнулася і пізніше була заміщена широко розповсюдженими віруваннями у те, що кожна людина має своє власне бачення моральних ідеалів, а отже, трактує їх на власний розсуд.

Донедавна моральні ідеали становили фундамент людської екзистенції. Якщо сьогодні ми маємо різноманіття замість одноманітності, незгоду замість згоди та нерозуміння замість розуміння, тоді інтерсуб'єктивний світ вважається зруйнованим. Наприклад, в компаніях, нестача спільних ідей та поглядів єднання, не піде на користь мотивації працівників «цеху», знищить почуття довіри до інших працівників, віру в апарат менеджменту і т.д. Більше того спільні моральні погляди складають істотну важливість для економічного зростання компанії: «Етичні умови створюють добру волю та довіру. Це може стати наріжним каменем концепції компанії чи іншої організації, котра прагне досягти успіху у нашому швидкоплинному світі...» – вердить, керівник Канадського центру етики та корпоративної політики Девід Селлі [9, с. 97]. Саме тому кодекси етики здійснюють відчутний спротив теоріям релятивізму та сцієнтизму.

Феномен «довіри» та пов'язаний з ним термін «соціальний капітал» являються об'єктами пильної уваги відомого американського філософа сучасності Френсіса Фукуями. У своїй праці «Довіра: соціальні чесноти та шлях до процвітання» дослідник говорить, що «довіра це своєрідне очікування членів спільноти, яке полягає у тому, що інші його члени будуть поводити себе більш менш передбачувано, чесно та у відповідності до потреб оточуючих, спираючись на деякі спільні норми» [8, с.52]. Реалізація принципу довіри немислима без його самоздійснення у лакуні «соціального капіталу», який витлумачується як певний нормотворчий потенціал суспільства, що виникає в результаті наявності культури довіри між його членами.

На думку Г.Зеха, будь-які кодекси етики можуть мати наступні спільні моральні принципи та цінності.

I *Моральні цінності в будь-якому випадку мають справу з живими організмами.* Точкою відліку сучасної моральної теорії має бути твердження того, що всі людські істоти прагнуть щастя і добробуту. Добром зазвичай іменують те, що сприяє задоволенню людських потреб та бажань. Саме людські потреби, на думку дослідника, слугують містком між двома берегами – ціннісними мотиваціями та людським життям.

II *Моральні цінності виконують функцію дорожовказу у складних лабіринтах людського життя.* Людське життя складає ціннісний фундамент будь-якої наукової теорії і має стати основоположним критерієм будь-якого кодексу етики.

III *Зв'язок між етикою та бізнесом.* Своєрідний «міст-принцип» між фактичними та категоричними твердженнями виконує важливу функцію в етиці бізнесу. Такий зв'язок між емпіричними фактами та моральними цінностями є фундаментальним, оскільки економічна доцільність безпосередньо пов'язана з проду-

куванням моральних цінностей і сприяє зростанню людського добробуту.

Дослідник пропонує наступні складові частини, котрі є етично необхідними для кожного професійного кодексу. Ось найбільш значущі з них:

I Формальна основа – перший принцип стверджує, що творчі ідеї добра мають стати керівництвом до людських дій, зло слід уникати. Всі інші принципи базуються на цьому першому. Аналіз різноманітних професійних кодексів, на думку професора Апресяна Р.Г., демонструє, що «вони в першу чергу привносять у професійне середовище вимір соціальної відповідальності, тобто орієнтують професійну діяльність на спільне благо» [1,168]. Усвідомлення життєвої необхідності таких цінностей як відповідальність, чесність, справедливість, прозорість, довіра і т.і. слугують стимулом до пошуку реальних шляхів їхнього втілення в життя.

II Ціннісний фундамент – цінність людського життя є головною для будь-якого морального кодексу. всі живі істоти мають спільну тенденцію до збереження власного життя. Відтоді як одна особа намагається захистити та покращити власне життя, їй також слід стати гарантом таких же прав і для інших людей. Однак, просте посилання на «етичні принципи» чи «найвищі стандарти людської гідності» не є виправданим з моральної точки зору, адже вони мають бути чітко сформульовані та знайти втілення в дійсності на користь збереження, розвитку та процвітання гідного людського життя.

III Ієрархія цінностей. Життєво важливі цінності відіграють домінуючу роль у порівнянні з іншими потребами, що вважаються другорядними. Жоден етичний кодекс не може містити вимогу, в якій поставлене під загрозу людське життя.

IV Уникнення зла. Уникнення шкоди для життєво необхідних цінностей вважається пріоритетною метою. В крайніх випадках зло має бути зведене до мінімуму. Таким чином, будь-який кодекс етики має містити ясно сформульоване полегшення людських страждань, болю, усіх форм сучасного поневолення та експлуатації.

V Особистісна відповідальність. Кожен працівник має бути обізнаний стосовно долі власної відповідальності за життєві цінності та моральну вартість його внеску до корпоративної справи. «Саме індивідуальна відповідальність є способом пережиття кризи, виходу з неї з гідністю, з потенціалом для майбутнього» [2, 296]. Отже, конструювання інтегральності сушого та належного неможливе без усвідомлення глибоко-особистісної міри відповідальної поведінки.

VI Усі правила та настанови етичного кодексу мають бути прозорими та зрозумілими. Невизначених та двозначних принципів моральної регуляції слід уникати. Кожен працівник «цеху» повинен мати змогу визначити міру власної відповідальності. Ніяке з правил не може вимагати неможливого.

Отже, на думку Зеха, етичний кодекс може бути охарактеризований як така собі «ода» гуманістичним ідеалам добра. Першорядним етичним началом є людина, її потреби та інтереси. Крізь призму концепції «етичного персоналізму», засадниченої конструктивними ідеями гуманізму має бути сконструйована ієрархія цінностей.

Важливими складовими всіх професій, на думку професора Протанської О.С., є вимоги «інформованої згоди, конфіденційності, відповідальності, поваги до прав власності, екологічна складова» [7, с. 114].

Концепція цілеспрямованого управління цінностями (value management) як способу операціоналізації гуманістичних цілей (конкретних цінностей, принципів, норм, правил, стандартів) та стійкого розвитку соціуму обстоє литовський дослідник, з багаторічним досвідом втілення етичних принципів в діяльність промислових підприємств, Васільєвене Н. На думку Васільєвене, життєдайними елементами процесів інституалізації етичних норм являються високий рівень особистісно-відповідальної мотивації, наявність відповідних експектацій в суспільстві а також конституюючі принципи світоглядної моделі «балансу трьох Е–(економіки, екології та етики)» [3].

Аналіз професійно-етичних документів світового журналістського співтовариства, на думку Лазутіної Г.В., свідчить, що фундаментальну морально-етичну тональність задають наступні чотири принципи: 1) витримувати пріоритетність суспільних інтересів та загальнолюдських гуманістичних цінностей пере груповими, проявляючи у всіх випадках професійної поведінки громадянську зрілість; 2) дотримуватись міжнародних правових актів та законів своєї країни, поважати права людини, проявляючи толерантність до демократичних суспільних інститутів; 3) дотримуватись загальноприйнятих норм моралі, а також стандартів культури взаємовідносин, проявляючи глибоку людську порядність, вихованість, повагу до честі та гідності людини; 4) виконувати всі професійні вчинки зважено, чесно, проявляючи настирливість, мужність [5, с. 145–151].

Отже, можна зробити висновок, що сучасними ціннісними засадами етичних кодексів є людський фактор. Важливими складовими частинами сучасних кодексів є прозорість, відкритість, діалогічність настанов. Високий рівень особистісної відповідальності слугує підвищенню ролі суб'єктивного фактору в контексті корпоративної діяльності.

Незважаючи на всі зусилля фахівців щодо поліпшення основних ціннісних принципів, над більшістю з професійних етичних кодексів тяжіє конструкт ідеалізованої категоричності, що перешкоджає його виходу на якісно новий рівень функціонування пов'язаний зі зміною культурної парадигми.

Прозахідна модель кодексової культури з її яскраво вираженим ліберально-демократичним характером, має більший, порівняно з Україною, досвід професійної нормотворчості. Однак через притаманний для неї високий рівень швидкоплинних трансформаційних процесів у цій сфері, її засадничі принципи не сприяють виробленню єдиних критеріїв по проектуванню позитивних програм ціннісних зобов'язань. Американська

ж модель мислення, спрямована на підтримання легітимності державницьким контролем за всіма інституційними процесами, не може, на нашу думку, бути дороговказом у визначенні універсального субстрату кодифікованої моральності. Саме тому пошук загальнокультурних підходів може бути визначений в процесі майбутнього поступу людства.

Джерела та література

1. Апресян Р.Г. Вид на профессиональную этику // Ведомости Научно–исследовательского Института прикладной этики. Вып.25: Профессиональная этика /Под ред. В.И.Бакштановского и Н.Н.Карнаухова. – Тюмень: НИИПЭ, 2004. – С. 160–181.
2. Бакштановский В.И., Согомонов Ю.В. Этика профессии: миссия, кодекс, поступок / Монография. – Тюмень: НИИ прикладной этики ТюмГНГУ, 2005. – 378с.
3. Васильевене Н. Институціональне формування соціально відповідальної поведінки: аналіз дослідю // Міжнародний симпозиум «Суспільна мораль: методологія дослідження, нормативно–етичні та етико–прикладні проблеми». – Київ, 1–3 лютого 2006 р.
4. Гусейнов А.А. Размышления о прикладной этике // Ведомости Нучно– исследовательского Института прикладной этики. Вып. 25: Профессиональная этика /Под ред. В.И.Бакштановского и Н.Н.Карнаухова. – Тюмень: НИИПЭ, 2004. С. 148–159.
5. Зубец О.П. Профессиональная этика в контексте истории ценностей // Этическая мысль. – Вып. 4. – М.: ИФ РАН. 2003.
6. Лазутина В.Г. Профессиональная этика журналиста. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 208с.
7. Протанская Е.С. Профессиональная этика. Моральная пропедевтика делового поведения. – СПб.: Алетейя, 2003. – 288с.
8. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 730с.
9. Bruun L. Contemporary Codex // A Review in Professional Codex in Journalism. – Prague, 1979.
10. Zecha G. Philosophical foundation for professional codes of ethics // Business ethics: from theory to practice/ Ed. by N.Vasiljeviene & R.Jeurissen. – Vilnius: Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Center for Business Ethics. 2002. – 400p. P.92–106.
11. www.iit.edu/departments/csep/PublicWWW/codes/.